

Т.В. Деркач, канд. географ. наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ І ПРИНЦИПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті досліджуються інституційні передумови і принципи трансформації територіальної структури господарства регіонів на засадах інтеграційної взаємодії. В результаті дослідження розроблено алгоритм формування мезорівневих інтегрованих утворень на регіональному рівні, що дозволить забезпечити збалансоване виконання економічної політики регіону, орієнтованої на забезпечення його рівноважного розвитку з використанням наявного потенціалу.

***Ключові слова:** регіональна економіка, інституційне середовище, інтеграційна взаємодія, територіальна трансформація господарства.*

Постановка проблеми. Нагальна потреба пошуку ефективних інструментів управління, здатних забезпечити стійкі тенденції в процесах соціально-економічного розвитку України і її регіонів, сконцентрувала зусилля органів державної влади в сфері інституціональних реформ. Однак, незважаючи на високу розвиненість формальної складової інституціонального середовища, досягнутої за роки реформування, у цей час розвиток України і її регіонів усе ще не носить сталого характеру. Про це, зокрема, свідчить українська низька здатність адаптації економіки регіонів України до зовнішніх впливів. В умовах фрагментарності національного господарства й високого рівня інформаційної, галузевої, просторової, соціальної й економічної роз'єднаності його складових пошук нових факторів і формування інституціональних умов, що сприяють подоланню зазначених негативних явищ і вирішенню завдання забезпечення стійкого розвитку України і її регіонів є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень. У числі моделей, що добре зарекомендували себе при вирішенні завдання трансформації регіональної економіки в закордонних країнах, виділяються:

- моделі регіональної інтеграції, у тому числі транскордонних регіональних утворень;

- моделі інноваційного регіонального розвитку, орієнтовані на мобілізацію внутрішніх резервів кожного регіону шляхом стимулювання підприємницької активності на базі поширення передових методів

управління в поєднанні з використанням науково-технічного потенціалу [1].

Складність використання зазначених моделей у вітчизняній практиці управління полягає в тому, що пряме копіювання досвіду, що дає позитивні результати в інших країнах, в Україні не приносить аналогічних позитивних зрушень. Причину складної «приживлюваності» нових інститутів у нашій країні варто шукати в поточному стані діючого інституціонального середовища, що не забезпечує єдності й цілісності національної економіки [2].

Аналіз наукових праць і досвіду реформування регіональної економіки [3-6] свідчить про те, що для підвищення стабільності регіонального розвитку в сучасних умовах крім інституціональних передумов потрібно створити ефективно функціонуючий економічний базис, сформований на принципах міжрегіональної інтеграційної взаємодії.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження інституційних передумов і принципів трансформації територіальної структури господарства регіонів на засадах інтеграційної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою стабільності поступального розвитку економічної системи виступає її цілісність при збалансованості складових елементів, оскільки високий рівень стратифікації перешкоджає реалізації здатності до компенсації зовнішніх збурювань й обмежує потенціал «точок росту» як джерел позитивної динаміки економічних і соціальних індикаторів. Фрагментарність національного економічного простору знижує ефективність алокації ресурсів, оскільки спотворюються цільові орієнтири функціонування економічних агентів, їх очікування, наміри й переваги, а також зміст ринкових механізмів, серед яких - механізми формування загальної й часткової рівноваги, конкурентної боротьби, інноваційної й інвестиційної активності.

Структура регіональної соціально-економічної системи, з виділенням умов і факторів, що утрудняють і сприяють її стійкому розвитку, представлена на рис. 1

Розвиток українських регіонів носить розбалансований, нестійкий характер, тому що діюче регіональне інституціональне середовище не є середовищем адаптивного типу. Адаптаційна гнучкість організаційної структури регіону, визначається як властивість системи, необхідна для стійкого розвитку, що дозволить їй адекватно реагувати на зовнішні впливи й внутрішні зміни, зберігаючи при цьому свої функціональні можливості.

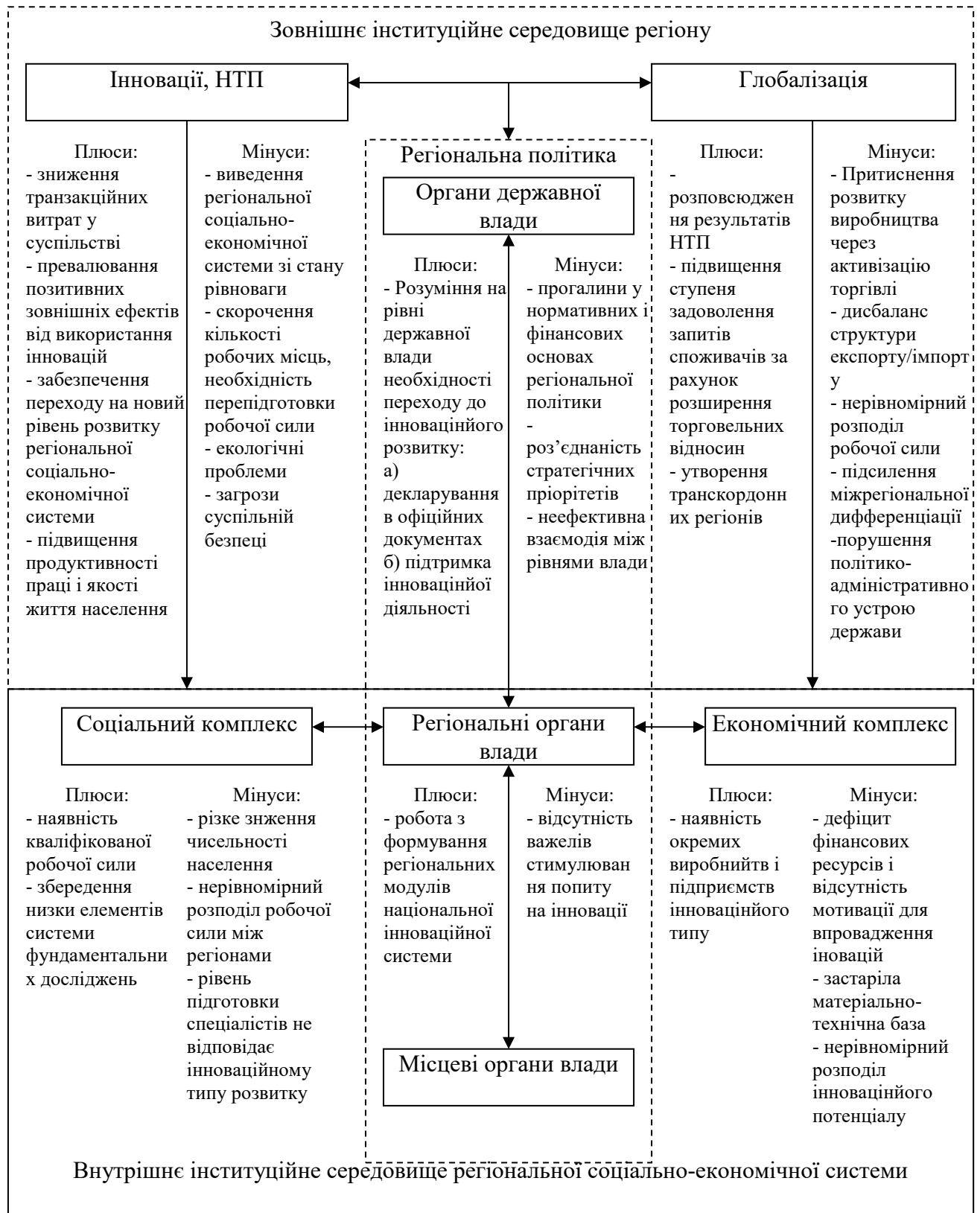

Рис. 1. Структура регіональної соціально-економічної системи

Необхідність використання інституціонального підходу до вивчення мезоекономічної системи обумовлена тим, що він дозволяє перебороти ряд

обмежень методологічного індивідуалізму на основі визнання гібридних форм координації, не обмежених традиційними ринковими й державними інститутами, врахування переговорного процесу й досягнення довгострокових угод, а також особливостей території розміщення економічних агентів й їх нормативних цінностей, обумовлених історичним процесом їх становлення [7].

Під інститутами розуміються системи прийнятих у суспільстві норм і правил, що забезпечують функціонування економіки й держави. Формування нових і трансформація діючих інститутів виступає результатом ініціативи з боку окремих економічних агентів (регіонів, домогосподарств, суб'єктів підприємництва, їх інтегрованих об'єднань) або результатом цілеспрямованого керуючого впливу з боку держави [8]. Від ступеня інтегрованості інститутів у діючий інституціональний контур і рівня коллінеарності між інститутами, створення яких ініційовано різними економічними агентами, залежить динаміка внутрішньої ентропії й здатність мезоекономіки до стійкого розвитку.

Інституціональні екстерналії міжрегіональних взаємодій проявляються у формуванні формальних і неформальних інститутів, що регулюють інтеграційні процеси на мезо- і макроекономічному рівнях. Інституціональна екстерналія може здобувати негативний характер, якщо реалізується ефект колії, або залежність від попередньої траєкторії розвитку, вектор якої визначався консервативними протоінститутами, що перешкоджають реалізації інноваційно орієнтованої стратегії. У той же час збереження певного числа консервативних інститутів забезпечує поєднання традиційних і консервативних тенденцій, що виступає необхідною передумовою реалізації рівноважного економічного розвитку.

Аналіз сукупності інститутів, що регулюють на мезоекономічному рівні, дозволяє виділити в їх складі норми, що виникли еволюційним шляхом, і норми, що виникли в результаті якісних змін у змісті інституціонального середовища. Таким чином, нові або трансформовані інститути можуть трактуватися як системні (базисні) або розвиваючі інновації відповідно. Інституціональний проект трактується як нормативна модель інститутів, що цілеспрямовано реалізується суб'єктами інституціонального проектування. Показником ефективності реалізації інституціонального проекту виступає порівняльна результативність нового (імпортного, трансформованого) інституту відносно існуючих. Умовами успішної реалізації інституціональних проектів є урахування змісту протоінститутів, комбінації яких становлять зміст знову створюваних інститутів, а також рівень комплементарності знову створюваного інституту існуючому інституціональному середовищу.

Варто виділити принципи інституціонального проектування, адаптовані до особливостей об'єкта проектування - мезоекономіки.

Принцип етапної повноти проекту передбачає визначення суб'єктом інституціонального проектування мети, для досягнення якої формується новий інститут. У рамках реалізації інституціональних проектів поставлені цілі повинні одержати втілення в нормативних правових актах і програмних документах, розглянутих як інструменти реалізації проектів. При цьому фактичні цілі трансформуються в декларовані цілі, що обумовлено необхідністю забезпечення їх сприйняття агентами транзакцій, для регулювання яких формуються нові інститути. Розробка інструментарію реалізації інституціональних проектів передбачає зіставлення транзакційних і трансформаційних витрат, що дозволяє зробити вибір на користь певного інституту або їх сукупності. Перевищення транзакційних витрат функціонування існуючих інститутів над трансформаційними показує, що проектування (імплантування) нового інституту не представляється доцільним. У реальній дійсності дана вимога реалізується в процесі проведення фінансової експертизи проектів законів, результати якої показують ресурсну здійснюваність проекту, а також передбачуваний період реалізації проекту. Вибір варіанта інституціонального проекту здійснюється з використанням методу «узгодження через голосування» (представницькі органи державної влади) або на підставі зіставлення альтернативних витрат реалізації різних проектів (суб'єкти підприємництва, домогосподарства). Складні інституціональні проекти (прийняття й введення в дію нормативних правових актів) супроводжуються розробкою допоміжних і суміжних інститутів і визначенням складу суб'єктів, яким встановлюється відповідальність за дотримання процедур і строків реалізації проекту.

Принцип компонентної повноти проекту передбачає визначення змісту наступних компонентів: об'єкт впливу (протоінститути), засоби впливу (правові норми та ін.), суб'єкти проектування, цілі (забезпечення збалансованого стійкого розвитку територіального утворення та ін.), мотиви (створення сприятливих умов для реалізації ресурсного потенціалу та ін.), стимули (одержання економічного й (або) соціального результату або інституціональної ренти) дій суб'єктів, умов, форм і способів поєднання перерахованих компонентів (формування міжгалузевого інтегрованого утворення). При цьому проектується потенційний обсяг вигід і витрат, зіставлення яких дозволяє зробити обґрунтований вибір.

Принцип достатньої різноманітності стимулів передбачає необхідність розробки певної сукупності стимулів, що дозволяє носіям потенційних норм зробити вибір на користь тих, які найбільш значимі для

нього. Так, законодавчо закріплений принцип свободи підприємницької діяльності дозволяє здійснити вибір підприємця відносно організаційно-правової форми підприємства, форми власності й виду економічної діяльності, типу контрактних відносин, а також на користь ведення підприємницької діяльності як такої.

Принцип максимальної захищеності від опортуністичної поведінки передбачає необхідність визначення складу функцій і дій для носія інституту, формування ефективного механізму інфорсменту контракту, регульованого даним інститутом, що забезпечує урахування всієї повноти інтересів учасників контрактних відносин (економічних й інституціональних). У контексті досліджуваної проблеми реалізація даного принципу представляється необхідним розвиток механізму інфорсменту із залученням формальних агентів-гарантів (держави в особі органів судової влади та ін.) як фактора, що стимулює учасників контрактних відносин до виконання умов контракту.

Принцип співучасті, що виходить із припущення про необхідність врахування інституціональних інтересів широкого кола економічних агентів з метою прийняття ними обґрунтованих схем дій й обмінів.

Адаптація представлених принципів у процесі інституціонального проектування рівноважного розвитку мезоекономіки передбачає урахування особливостей мезоекономічного утворення, фази життєвого циклу розвитку, суб'єктного складу носіїв норм, а також типу проектованого інституту, а саме: формальні інститути, які орієнтовані на невизначений склад учасників контрактів (регіональні нормативні акти), на обмежене коло учасників (договори про об'єднання юридичних осіб в асоціації й союзи), неформальні інститути, які орієнтовані на невизначений склад учасників контрактів (звичаї ділового обігу), на обмежене коло учасників (корпоративна культура).

Формування умов рівноважного розвитку мезоекономіки в регіонах передбачає необхідність алгоритмізації процесу створення й розвитку мезорівневого інтегрованого утворення як ключового елементу процесу регулювання позитивної поступальної динаміки регіону з урахуванням розподілу повноважень і відповідальності на всіх етапах реалізації алгоритму.

На першому етапі передбачається оцінка ефективності діяльності підприємств регіону з метою виявлення потенційних точок росту - ключових підприємств мезорівневих міжгалузевих інтегрованих утворень, що відносяться, як правило, до традиційних для розглянутого регіону сфер економічної діяльності.

На другому й третьому етапі на основі виявлення питомої ваги

значимості потенційних ключових підприємств регіону формується перелік міжгалузевих інтегрованих утворень, які можуть бути створені в регіоні на базі виділених ключових підприємств традиційних сфер економічної діяльності. Реалізація першого-третього етапів представленого алгоритму передбачає взаємодію регіональних підприємств, відповідального за реалізацію мезорівневої економічної політики підрозділу виконавчої влади (головне управління економіки регіону), а також голови виконавчої влади регіону.

На четвертому етапі відповідно до проведеного ранжирування ключових підприємств реалізується послідовна оцінка можливості формування ресурсного забезпечення створення й розвитку міжгалузевого інтегрованого утворення на базі конкретних ключових підприємств.

На п'ятому етапі за умов наявності достатніх ресурсів у регіоні формується план створення й розвитку мезорівневого міжгалузевого інтегрованого утворення на основі і-того ключового підприємства й проводиться його оцінка, негативний результат якої передбачає повернення на четвертий етап з переходом до наступного потенційного ключового підприємства. На четвертому й п'ятому етапах реалізації алгоритму взаємодія реалізується між ключовими підприємствами, органом влади регіону в частині оцінки можливості застосування необхідної кількості регіональних ресурсів при створенні розглянутого типу інтегрованого утворення, а також головою виконавчої влади регіону.

На шостому етапі органами виконавчої й законодавчої влади регіону реалізується процес формування інституціональних умов розвитку і-того міжгалузевого інтегрованого утворення, у рамках яких на сьомому етапі виконуваного алгоритму реалізується сформований раніше план по створенню й розвитку інтегрованої міжгалузевої структури.

На наступному етапі після закінчення, встановленого в процесі оцінки плану на п'ятому етапі, часового періоду, необхідного для досягнення базових вимірних результатів, встановлюється ступінь досягнення поставлених на етапі планування цілей розвитку регіонального міжгалузевого інтегрованого утворення, за умови досягнення яких (у межах можливих лімітів відхилень) процес реалізації плану по розвитку комплексної бізнесу-структури триває, а при відсутності досягнення запланованих результатів відбувається повернення до шостого етапу алгоритму з метою коректування інституціональних умов її розвитку. Реалізація алгоритму дозволить забезпечити збалансоване виконання економічної політики регіону, орієнтованої на забезпечення його рівноважного розвитку з використанням наявного потенціалу.

Висновки. В результаті дослідження розроблено концепцію

ітераційного формування мезорівневих інтегрованих утворень на регіональному рівні, що включає етапи: вибір ключових організацій мезорівневого інтегрованого утворення, визначення значущості потенційних ключових організацій мезорівневого інтегрованого утворення, ранжирування підприємств регіону й виявлення можливості виділення достатньої кількості ресурсів для формування мезорівневого інтегрованого утворення, визначення критеріїв виконання плану формування інтегрованого утворення, формування інституційних умов його створення та розвитку, реалізації даного плану і оцінки результатів реалізації.

Подальші дослідження слід спрямовувати на оцінку стану регіональних соціально-економічних систем з точки зору можливості й доцільності створення інтегрованих утворень.

Бібліографічний список: 1. Адміністративна реформа: Світовий досвід. / [збір. документів і матеріалів]. – Т.П. Республіка Польща. – Ч. 2. Загальні засади адміністративної реформи у Польщі. – Кн. 8. – Вип. 6. – К.: УАДУ, 2001. – 91 с. 2. Гальчинський А.С. Україна: поступ в майбутнє. / А.С. Гальчинський. – К.: Основи, 1999. – 220 с. 3. Кулік О.О. Перспективи регіональної економічної політики на межі ХХ та на початку ХХІ століть / О.О. Кулік // Український географічний журнал. – 1999. – № 1. – С. 10-15. 4. Луцишин П. Географія продуктивних сил Польщі (П. Луцишин, Д. Клімонт, С. Федонюк). – Луцк.: Вега, 2000. – 357 с. 5. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира». Драма Азии: перевод с английского / Г. Мюрдаль; общ. ред. Р.А. Ульяновского. – Москва: Прогресс, 1972. – 768 с. 6. Перру Ф. Экономика ХХ века // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. – Москва, 2004. – Т. 4.: Век глобальных трансформаций. – С. 413. 7. Лисецький А. АПК: методологія розвитку регіонів / А. Лисецький // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 59-66. 8. Багров М.В. Регіональна геополітика сталого розвитку / М.В. Багров. – К.: Либідь, 2002. – 253 с. 9. Іртищева І.О. Управління інституціональними змінами: сутнісно-теоретичний аспект / І.О. Іртищева, І.В. Крупіца // АгроСвіт. – 2013. – № 22. – С. 53–56. 10. Іртищева І.О. Методичні підходи до оцінки ефективності управління інституціональними змінами / І.О. Іртищева, І.В. Крупіца // Вісник ХНАУ. Зб. наук. пр. Вип. 5. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 48–58.

Т.В. Деркач. Институционные предпосылки и принципы трансформации предприятий регионов на основах интеграционного взаимодействия. В статье исследуются институциональные предпосылки

и принципы трансформации территориальной структуры хозяйства регионов на основе интеграционного взаимодействия. В результате исследования разработан алгоритм формирования мезоривневых интегрированных образований на региональном уровне, что позволит обеспечить сбалансированное выполнение экономической политики региона, ориентированной на обеспечение его равновесного развития с использованием имеющегося потенциала.

Ключевые слова: региональная экономика, институциональная среда, интеграционное взаимодействие, территориальная трансформация хозяйства.

Derkach T.V. Institutional background and principles of the transformation of enterprises in the regions on the basis of integration interaction. This article investigates institutional prerequisites and principles of transformation of the economy territorial structure of regions on the basis of integration cooperation. At the end of the research, is developed an algorithm for the formation of mezolevel integrated entities at the regional level, which will ensure the implementation of a balanced policy in the region, focused on ensuring its equilibrium development using the existing potential.

Keywords: regional economy, institutional environment, integration cooperation, territorial transformation of the economy.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р